



MALMÖ HÖGSKOLA

ISSN 1652-7224 :: Publicerad den 6 juni 2006

Klicka här för utskriftsvänlig pdf-fil
Läs mer om fotboll på idrottsforum.org

Från Leônidas till Ronaldinho

Brasiliansk fotboll, förr och nu

**Fredrik Ekelund**

Författare

Det är väl inte många förståsiggpåare som tror att Brasilien ska *perder a Copa*, det vill säga inte ta hem sitt sjätte VM-guld i sommarens mästerskap i Tyskland. Det första försöket i Uruguay 1930 slutade med ett nesligt nederlag i gruppspellet mot Jugoslavien, och även i de fyra följande tvingades laget lämna turneringen som förlorare. Först 1958, i Stockholm, Sverige, kom Brasiliens första VM-guld, och det har följt av ytterligare fyra, Chile 1962, Mexiko 1970, USA 1994 och Korea/Japan 2002. Brasiliens resultatmässiga berg- och dalbana har paralleller i den brasilianska fotbollens spel- och spelarutveckling. Fredrik Ekelund, författare till bland annat *Sambafotboll: en bok om Brasiliens nationalsport* (2002) och nu aktuell med filmen *Garrincha och röda pölser*, är vår guide till historien om *o jogo bonita*, det brasilianska vackra, mjuka, musikaliska spelet, som ibland fört laget till seger, ibland varit orsak till dess nederlag.

Den brasilianska fotbollen så som vi känner den tog lång tid på sig för att utvecklas. Det var engelsmannen Charles Miller och tysken Hans Nobiling som introducerade spelet i Brasilien i slutet av artonhundratalet. Det fick snabbt fäste bland de högre skikten i São Paulo, framförallt inom den engelska kolonin av affärsmän. Fotboll blev tillsammans med cricket och hästpolo det ultimata helgnöjet. Så sakteliga spred sig spelet in i den vita, inhemska överklassen och fotbollen blev tillsammans med roddsporten den arena där överklassungdomen i São Paulo och Rio visade upp sig för sina egna familjer och – framförallt – för de unga flickorna ur societeten. De första inhemska fotbollsklubbarna var sociala samlingsplatser för överklassen och Botafogos och Fluminenses "klubbhus" (slott, snarare!) vittnar än idag om den roll platserna spelade: det var där de stora festerna ordnades, baler, middagar och eftersitsar. Fotbollen var blott framsida på den socialt slutna miljö där rasism och sociala skrankor såg till att folk från andra samhällsklasser inte hade en chans att ta sig in.

Med tiden kom denna slutna värld att luckras upp och raseras. Vasco da Gama, den portugisiska kolonins stolthet i Rio, plockade plötsligt in mulatter, svarta och fattiga vita – stuveriarbetare och taxichaufförer – i sitt lag som med en gång vann Rio-mästerskapet (1923) till de andra storklubbarnas förtret. Vasco straffades genom att uteslutas ur Rio de Janeiros fotbollsförbund men stenen var satt i rullning: de svarta hade visat vad de kunde och de spelare som med långtande blickar hängt runt planerna som bollkallar när de var små tog efter hand över den sport som Miller och Nobiling introducerat i landet. Det skulle ta ytterligare tio år innan "revolutionen" var genomförd, och 1933 föll det sista hindret – amatörreglerna – för en demokratisering av fotbollen. Amatöridealet hade gått hand i hand med överklassens etikett och regler för hur den unga eliten skulle vara. Det var läkar- och advokatsönerna som hade haft råd med amatöridealet – de svarta var ju tvungna att arbeta – men i och med professionaliseringen av fotbollen 1933 så tog de svarta spelarna över. Fotbollen "afrikaniserades" med allt vad det innebar. "O jogo bonito" föddes, det vackra, mjuka, musikaliska spelet som världen upptäckte tjugofem år senare när Garrincha och Pelé vann VM åt Brasilien. Fotbollen

demokratiserades och sjönk ner i folkdjupet i en tid då det brasilianska folket upptäckte sina afrikanska rötter. Fotbollen blev ett emblem för det nya självmedvetandet som också hade andra uttryck, inte minst musikaliska (samban och zemban) och litterära. Spelet utvecklades från ett typiskt brittiskt "kick and run" till sin motsats: dribblingar och eleganta lösningar blev mer regel än undantag och när Leônidas da Silva "uppfann" biciletan innebar det inte bara födelsen av fotbollens kanske mest spektakulära uttryck, det var också en fingervisning (fotvisning?) om den brasilianska fotbollens afrikanska rötter eftersom biciletan är en från de afrikanska slavarnas kampdans capoeiran "inlånad" spark.

Från att ha varit vit och socialt exkluderande blev fotbollen svart och socialt inkluderande: alla spelade plötsligt överallt och så är det än idag. Detta är svaret på varför den brasilianska fotbollens ställning är så stark, det föds nya talanger på gatorna varenda dag och med en befolkning på närmare tvåhundra miljoner blir det rätt många. Det skulle dock ta tid innan "o jogo bonito" hamnade på VM-tronen. 30-talet fick visserligen se en ny fotboll födas men de interna, nationella motsättningarna mellan Rio och São Paulo gjorde att Brasilien inte kom med sitt starkaste lag till VM förrän i Frankrike 1938. Storstjärnan Leônidas skadades emellertid och Brasilien förlorade semifinalen mot Italien med 2-1 och det var först 1958 efter två traumatiska VM-turneringar, först på hemmaplan 1950 och sedan i Schweiz 1954, som brasilianerna hamnade där de befinner sig idag, på VM-tronen.

VM 1950 och 1954 innebar två smärtsamma nederlag för den brasilianska fotbollen och det var först när João Havelange tog över CBF, det brasilianska fotbollförbundet, som förutsättningarna skapades för den hegemoni som sedan kom att råda. Havelange var mannen bakom moderniseringen av den brasilianska fotbollen, det var han som knöt dietist, tandläkare, psykolog, läkare och fysiolog till den VM-trupp som när den kom till Sverige sommaren 1958 var den modernaste av alla. Hela det brasilianska samhället befann sig i ett slags "modernitetens rus" under denna tid och parollen som presidenten Kubitschek arbetade under var: "50 år på fem år". Det vill säga Brasilien skulle med stormsteg ta sig in i den moderna världen, via snabb industrialisering och satsning på storstäderna. Skapandet av den nya huvudstaden Brasília blev symbolen för denna satsning, men VM-guldet i Stockholm går också att se som ett krön på en lång utveckling, från slaveri till modernitet. När Garrincha och Pelé lyfte Jules Rimet-trofén mot stockholmshimlen den 29 juni 1958 lyftes också det brasilianska folket ur den förnedring som nationen, en före detta koloni och det land där slaveriet funnits längst, befunnit sig i under århundraden. VM-guldet gav det brasilianska folket en nationell stolthet som gjorde att varenda brasilianare kunde sträcka på ryggen och se på sig själv som en medborgare i den moderna världen. Två helsvarta spelare – Didi och Pelé – och en med indianska rötter – Garrincha – var nycklarna till triumfen.

Garrincha & Pelé blev ett begrepp i fotbollsvärlden, en synonym för "jogo bonito". Fotbollens resultat var viktiga men viktigast av allt var att vinna vackert, med skönspele. Det var vad de svarta fört in i spelet på 30-talet och VM-guldet visade att teknisk briljans och underhållning gick att kombinera med resultat. Européerna sattes på plats så det sjöng om det och det brasilianska spelet gick som ett segertåg över världen, alla ville se Pelé och Garrincha och deras klubbar, Santos och Botafogo, befann sig på ständiga turnéer, likt dagens rockstjärnor. Alla ville se, alla ville lära och många ville också studera hur man kunde ta sig an och delvis destruera denna fotboll. 1962 i Chile höll den fortfarande. "O jogo bonito" segrade ännu en gång, mycket tack vare Garrincha, bäst i världen då. I England 1966 blev det emellertid stopp. Européerna hade lärt sig läxan tvåfalt och brasilianerna hade blivit nonchalanta, självsäkra och oförmögna att inse att fotbollen hela tiden utvecklas. VM i England 1966 innebar ett brutalt uppvaknande och när Pelé haltande tvingades lämna planen mot Portugal innebar det också att en ny insikt föddes: i framtiden var man tvungen att vara lika stark fysiskt som européerna om man skulle ha en chans. Fyra år senare fick världen se ett lysande äktenskap mellan fysik och teknik. En topptränad Pelé inkarnerade det nya Brasilien, det som lärt av européerna men som också hämtade avgörande kraft och inspiration ur den egna "jogo bonito"-traditionen. Resultatet blev det, enligt många, bästa landslag som världen skådat – och ett nytt VM-guld. För all framtid lade Brasilien beslag på Jules Rimet-trofén.

Det går att läsa den brasilianska fotbollshistorien "dialektiskt", som ett slags rörelse mellan övertro på det egna och insupande av det "europeiska" (fysik, taktik). Brasilianerna hade dock inget svar på den holländska totalfotbollen och 70-talet var ett mörker med brasilianska ögon sett, ett mörker som förstärktes av Pelés farväl till landslaget 1971. Det är först med Zicogenerationen på 80-talet, under ledning av den omåttligt populära Telé Santana, som den brasilianska fotbollen återtar sin status, spelmässigt. Det landslag som Zico, Falcão och Socrates spelade i på 80-talet tillhör de mest älskade "elvorna" i den brasilianska fotbollshistorien, och sällan har väl "o jogo bonito" haft mer trogna adepters. Brassarna charmade hela fotbollsvärlden med sitt tekniska spel men akilleshälen i den naiva "jogo bonito-traditionen", försvarsspelet, blottades skoningslöst mot Italien 1982. Paolo Rossi var mannen som med italiensk elegans och kyla visade att kejsaren var naken. Tre värjstötare så låg det vackra bygget i spillror. Brasilien åkte ur "tidigt" (här skriver vi om Brasilien?) både 1982 och 1986, vilket inte påverkade lagets popularitet. Själv ansåg sig Zico & Co vara "moraliska världsmästare" 1982 eftersom man enligt egen utsago bjudit på den bästa och vackraste fotbollen.

Ledningen för CBF kunde emellertid inte godta den typen av resonemang och slog om kursen: mot Europa. Detta under en tid när den moderna "exporten" av brasilianska spelare påbörjades och Zicos exempel, tiden i Udinese, skulle inom kort följas av många fler. Läxan från 80-talet var att "o jogo bonito" var dödfött, det bjöd visserligen på underhållning men resultatmässigt gav det ingenting. Det är i det perspektivet man ska se det brasilianska 90-talet. Pendeln slog över

mot det ”europiska”, mot taktik, fysik och försvarsövningar. Dunga blev den typiska exponenten för denna nya brasilianska stil, en stil som inte gick hem hos det brasilianska folket och hos många av Brasiliens sportjournalister, och VM-guldet 1994 fick aldrig samma lyster som gulden 1958, 1962 och 1970. Visst firades det, men smaken var fadd. VM hade vunnits på ”fel” sätt, utan briljans och utan ”jogo bonito”.

Därför svängde pendeln än en gång, tillbaka mot den egna traditionen men den här gången uppstod en syntes av ”jogo bonito” och det ”europiska” (taktiskt kunnande, stark fysik och djup insikt i vad försvarsarbete vill säga), något som underlättades av de nya spelartyper som kom fram under denna tid: Roberto Carlos och Cafu på försvarssidan (båda med erfarenhet från europeisk klubbblagsfotboll) och Ronaldo, Rivaldo och Ronaldinho på anfallssidan. Det är också där, i den oslagbara (?) syntesen som den brasilianska fotbollen befinner sig idag. En uppsjö av brasilianska försvarsspelare som dagligen spelar i de europeiska ligorna (Edmilson, Lúcio, Emerson, Cicinho, Belletti osv.) har lärt sig hur man tätar hålen i det förr så läckande brasilianska försvaret. Till detta kommer en samling anfallsspelare av yppersta världsklass; förutom den ovan nämnde Ronaldinho (i nuläget världens bäste och på en nivå som går att jämföra med Pelé och Maradona), finns spelare som Adriano, Kaká och Robinho.

Carlos Alberto Parreira, som var med redan under Zagallo 1970, har till sitt förfogande en samling världsstjärnor som får andra förbundskaptener att avundsjukt träna med blicken. Inte någon gång under VMs historia har ett landslag varit lika favorittryngt som det Brasilien som Parreira leder i Tyskland och kanske är det just detta som är det främsta hotet mot ett sjätte VM-guld. Å andra sidan är brasilianska landslagsspelare vana vid favorittryck och många av dem lyfter sig alltid när det drar ihop sig till VM. De vet vad som förväntas av dem: att bjuda på ”jogo bonito” – och att ta hem bucklan.

Det självförtroende som föddes 1958 är starkare än någonsin och det manifesteras kanske bäst av det brasilianska uttryck som betecknar situationen att inte vinna VM: ”perder a Copa”. I Brasilien ”förlorar” man alltså VM om man inte vinner det och landet torde vara unikt i fotbollsvärlden med den inställningen.

Vad som är extra roligt med det brasilianska lag som förväntas försvara sitt VM-guld är galjonsfiguren Ronaldinhos leende. Det för tankarna till Garrincha, ”fotbollens Charlie Chaplin”, mannen om gjorde brasilianerna lyckliga när de tittade på fotboll, mannen som också kallades för ”Alegría do povo” (folkets glädje), och som mer än någon annan förknippas med ”jogo bonito”. I Ronaldinhos leende ligger nyckeln inte bara till ett nytt VM-guld utan också till förståelsen av vad ”jogo bonito” är: att våga ge sig skapandet hän och att våga ha kul på planen tillsammans.

För mig vittnar det leendet om att den lyckliga människan är den lekande människan, ”homo ludens”, det är ett leende som står i bjärt kontrast till det allvar som så ofta präglar den moderna fotbollsvärlden, ett allvar som enbart tycks intressera sig för resultat, profit och taktik. Ronaldinhos leende visar oss att leken till syvende og sidst alltid är större än den industri som vill tämja fotbollen och reducera den till ytterligare en ”post på inkomstsidan”.

Copyright © Fredrik Ekelund 2006